

قارامجموعه ، افتخار بین المللی

دکتر حسین محمدزاده صدیق

در دوره صفویه ، به مجموعه کلمات قصار ، نصایح ، اندرزها ، تحقیق ها و ارشادات برجای مانده از شیخ صفی الدین اردبیلی ، «قارا مجموعه» اطلاق می شده است.

«محمد بن محمد دارابی شیرازی» در تذکره «لطائف الخیال» می گوید: «این اثر را سلاطین صفوی بسیار گرامی می داشتند و در خزائن کتب خود حفظ می کردند» (۱). «غریبی منتشا اوغلو» نیز در برگ شماره ۱۰۵ از نسخه خطی منحصر بفرد آثارش ، قارا مجموعه را تحریر شیخ صدرالدین و تقریر شیخ صفی الدین می شناسد و ادعا می کند که بسیاری از مطالب آنرا شیخ صفی در رؤیا به وی تلقین کرده است (۲).

«شاردن» تأکید می کند که شاهان صفوی هنگام عزم سفر به قارا مجموعه مراجعه می کردند و به ذکر مناقب شیخ صفی از آن می پرداختند و نصایح وی را می خواندند (۳). «مینورسکی» هم آنرا «سیرالصفیّه» خوانده است و معتقد است که قارا مجموعه حاوی کتاب سیر و مناقب شیخ صفی الدین بوده است (۴).

نسخه های خطی پراکنده ای که اکنون در دست غلات شیعه و برخی فرق صوفیه در ایران و ترکیه و عراق ، تحت نامهایی مانند : البویوروق ، قیلاووز الصفی ، کلمات شیخ صفی ، مناقب شیخ صفی ، سیر الصفی و جز آن دست به دست می گردد ، اجزاء پراکنده این کتاب عظیم و گرانقدر هستند که نگارنده ، سعی کرده ام بخشی از آنها را با حدس و ظن^۱ قریب به یقین در یک مجلد فراهم آورم و تحت نام «قارا مجموعه» (۵) منتشر سازم و اعتقاد دارم که با تجسس و تحقیق بیشتر در متون صوفیانه بازمانده از دوره صفویه و نسخ خطی رسالات موجود در میان فرقه های منسوب به شیخ صفی ، می توانیم متن متقن تر این مجموعه عزیز را بازسازی کنیم. کشف و بازسازی کامل قارا مجموعه نیاز به چالشهای علمی نسل کنونی و آینده دارد و بسیج علمی گسترده ای می طلبد تا زوایای تاریک تقریرنگاری های احفاد شیخ صفی بر ما روشن گردد.

قارا مجموعه را در اصل نمی توان جزو کتب مناقب شمرد ، بلکه نوعی تقریرنگاری و گردآوری تقریر نگاشته است. مانند: اربعین مجلسی دوم به عربی که در واقع تقریر درسی مجلسی است و گردآورنده آن معلوم نیست و یا نهج البلاغه مولی الموحدین که هیچگاه با نام گردآورنده و گردآورندگان خود نامبردار نگشت. در تقریرنگاری ، مریدان دقت داشتند

که کلمات قصار و مواعظ مرشدان را برای مسلوک داشتن سنت سلف بر روی کاغذ آوردند و از این روی با کتب مناقب فرق داشته است.

قارا مجموعه همانگونه که از محتوای عنوان آن پیداست، متشکل از رسالات چندی از به نظم و نثر بوده است و در صدر همه آن رسالات، این دوییتی نوشته می شد:

صفی ام ، صافی ام ، گنجان نمایم **اوره ک درده جَرَم درد بی دوایم**
بو وارلیقدان یول اوغانا آپاردیم **بو یوخلوقدا ارن تک خاک پایم**

یکی از این رسالات با ویژگی بسیار قوی و متیقن از اوصاف رسالات قارا مجموعه، رساله ای است که تحت نام «البویوروق» در میان فرقه باج آلان از فرق قزیلباشیه شناخته شده است و نسخه ای از آن از سوی «احد حامد الصراف» (۶) در میان همین فرقه در سویه های موصل کشف و نشر شده است و ما متن ویراسته و بازسازی شده آنرا در سال گذشته منتشر ساختیم و بخش پنجم از متن قارا مجموعه قرار دادیم. متن این رساله اینک با برخی دیگر از اصلاحات جزئی دیگر بار و اینبار همراه با برگردان فارسی در اختیار علاقمندان به موضوع قرار داده می شود.

البویوروق یک تقریر نگاشته بلاواسطه است و در آن سخن از مناقب شیخ صفی نمی رود، بلکه از زبان فرزند وی - شیخ صدرالدین - مواعظ و منابر و اندرزه های او به قلم آورده شده است. شاید متنی که «غریبی منتشا اوغلو» ادعا می کند آنرا دیده است و از شیخ صدرالدین یاد می کند، همین رساله البویوروق باشد که به ادعای او، بخشهایی از آن در رؤیا به وی الهام شده است.

تا کشف نسخه های دیگری از این رساله و رسالات دیگر قارا مجموعه، فعلاً همه چیز بر ظن و گمان متکی است و نمی توان نظری قطعی در باب چند و چون این آثار داد.

آقای مهندس محمدصادق نائبی از کسانی هستند که پس از انتشار کتاب قارا مجموعه آستینها را بالا زدند و با عشقی پرشور و بی آرایش به تکمیل کار ناقص این جانب و رفع نارسائی های نشر فوق پرداختند.

کتاب اخیر ایشان با نام «رساله البویوروق»، ترجمه فارسی سخته و بسامانی از متن بازسازی شده «البویوروق» و شرح عالمانه لغات ناب ترکی توسط ایشان است. ایشان به اتفاق همسر دانشور و فهیم خود در سال ۱۳۷۸ از دانشجویان بنده در درس زبان و ادبیات ترکی در دانشگاه صنعتی اصفهان بودند. تحقیق گسترده ۱۶ ماهه ایشان در قدم نخست، ارائه کتاب «واژگان زبان ترکی در فارسی» به جهان ترکی پژوهی بود که به اتیمولوژی بیش از هزار ریشه ترکی راه یافته به فارسی پرداخته است. قدم دوم را نیز در اتیمولوژی دقیق و عالمانه و باارزش لغات ناب قارا مجموعه در کتاب «قارا مجموعه از منظر واژه شناسی» برداشت. اینک در ادامه «قارا مجموعه پژوهی» مجموعه رسالات آنرا برای علاقمندان و

پژوهندگان ارائه می دهند و در آینده نزدیک ترجمه رسالات دیگر بدست ایشان را خواهیم دید. بزودی رسالات تازه کشف شده نیز توسط ایشان به جهان علم شناسانده خواهد شد.

گرچه اساس کار ایشان در ارائه متن البیوروق ، متن ارائه شده از سوی اینجانب در «قارا مجموعه» است ولی در سازه بندی اثر دگرگونی ایجاد شده و برخی سهوها و نقصان ها نیز اصلاح شده است. زبان ترجمه بسیار روان و شیوا و لحن آن نزدیک به لحن عرفانی ترکی است. برخی شاهد مثال های منظوم شاه ختائی بعدها از سوی مستنسخان به متن افزوده شده است نه اینکه البیوروق در زمان شاه ختائی به رشته تحریر آورده شده باشد.

به هر روی ، هنوز برای برپا ساختن متن کامل قارا مجموعه راه درازی پیش روی داریم. قارا مجموعه نه متعلق به آذری هاست و نه ایرانی ها بلکه یک افتخار بین المللی است. بی گمان در آینده فرزندان ما موفق به کشف و یا حداقل بازسازی نخستین نسخه قارا مجموعه خواهند گشت و ما تا ایصال به چنین جشنی ، آنی آرام نخواهیم داشت و روزان و شبان را بهم پیوند خواهیم داد تا غبار ستم سالیان را از چهره زلال و نورانی «قارا مجموعه» بزدایم.

والله یؤید من یشاء

دکتر حسین محمدزاده صدیق

تهران - اردیبهشت ۱۳۸۱

منابع مقدمه

- ۱.۱. محمد بن محمد دارابی شیرازی ، لطائف الخیال ، نسخه خطی کتابخانه ملک (ر.ک). مقاله «پیرامون اشتباه مرحوم تربیت درباره قارا مجموعه» از نگارنده در شماره ۲ از مجله «دوزگون خبر»
- ۲.۲. آقای غریبی به تصحیح نگارنده ، ج ۲ ، مقدمه
- ۳.۳. شاردن
- ۴.۴. مینورسکی
- ۵.۵. شیخ صفی الدین اردبیلی ، قارا مجموعه ، تدوین کننده: دکتر محمدزاده صدیق ، تهران ، ۱۳۸۰